

81.2 yot3
J-22

Jamol Jalolov

CHET TIL O'QITISH METODIKASI

Foreign
Language
Teaching
Methodology

01.2 ym
7-22

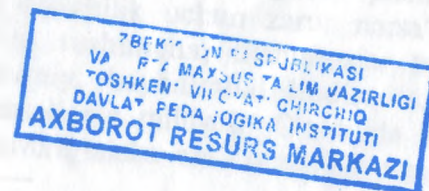
JAMOL JALOLOV

CHET TIL O'QITISH METODIKASI

Chet tillar oliy o'quv yurtlari
(fakultetlari) talabalari uchun
darslik

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi
vazirligi tasdiqlagan*

6650

„O'QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TOSHKENT — 2012

УДК:372.881.111.1

КБК 81.2ya73

J-22

Taqrizchilar: professor **S. Saidov**
professor **T. Sattorov**
professor **J. Yoqubov**

Til o'rganish kishilik jamiyatida bag'oyat muhim sohalardan hisoblanadi. Muloqot vositasi bo'lmish tilni tabiiy muhitda (oilada, jamoatchilik orasida) yoki uyushgan holda (darsda) amaliy egallash mumkin. Til hodisalariga oid bilimlar esa nazariy jihatdan o'rganiladi.

Ma'lumki, chet tilni o'rgatish-o'rganish muayyan jihatlari bilan ona tili va ikkinchi tildan keskin farqlanadi. Bu esa, o'z navbatida, tegishli chet til o'qitish texnologiyasini qo'llashni taqozo etadi.

Qo'lingizdagi kitob mana shunday farqlar bilan birga ta'lim muassasalarida chet til o'qitish usullari, chet til darslarini tashkillashtirish, o'tkazish va h.k. ko'plab metodik masalalarni yoritib bergan. Kitob chet ellar va mamlakatimiz nashriyotlarida chop etilgan darslik va qo'llanmalar hamda o'zbek maktablari tajribasini yoritadigan metodik manbalarga asoslanib yozilgan.

Darslikdan chet tillar oliy o'quv yurtlari (fakultetlari) talabalarini, muallimlar, shuningdek, chet til o'qitish metodikasiga qiziquvchi keng kitobxonlar ommasi foydalanishlari mumkin.

*Otam xoji Jaloliddin Qushnazar o'g'li
va Onam Tojiniso Sulton qizining
porloq xotiralariga bag'ishlayman.*

MUQADDIMA

Til o'rganish kishilik jamiyatida bag'oyat muhim sohalar-dan hisoblanadi. Muloqot vositasi bo'lmish tilni tabiiy muhitda (oilada, jamoatchilik orasida) yoki uyushgan holda (darsda) amaliy egallash mumkin. Til hodisalariga oid bilimlar esa na-zariy jihatdan o'rganiladi. Xalqaro munosabatlar avj olgan za-monamizda tillarni bilish, ayniqsa, ko'p tillilik (poliglossiya) ulkan ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasida tahsil oladigan o'quvchi va ta-labalar odatda uch tilni o'rganadilar. „Idrokli yoshlarimizning ko'pchiligi uch til egasidir“¹. Ushbu tillar ta'lim nazariyasida maxsus nomlar bilan yuritiladi: ona tili, ikkinchi til va chet til.

Ona tili tafakkur shakllanishida alohida xizmat o'taydigan birinchi tildir. Ruhshunoslar e'tirofiga binoan „tafakkur — ver-bal“, ya'ni fikrlash so'z bilan chambarchas bog'liq, so'z — tushuncha ifodalovchisi. Ona tili so'zlari zaminida o'zlashtirilgan tushunchalar ikkinchi yoki chet til o'rganish chog'ida o'zga til so'zlarining tovush va yozuvdagi timsolida gavdalanadi. Ona tili, ikkinchi til va chet tilda o'rganiladigan so'z (mas. non — хлеб — bread) miqdoran uchta, biroq ular ifodasida shaklla-nuvchi tushuncha esa yagona: „un mahsulotlaridan xamir qo-rib, tandir, o'choq yoki gazda pishiriladigan, yopiladigan yegulik, tirikchilik uchun zarur narsa“.

Xullas, tushuncha, tilshunoslar ta'biri bilan aytganda, umuminsoniy, baynalmilal hodisadir, so'zning fonetik va grafik timsoli esa milliydir. O'z tilida shakllangan tushuncha-larni o'quvchi/talaba endi o'rganilayotgan o'zga til so'zlari bi-

¹ *G'afur G'ulom*. Ko'p tilni bilishning xosiyati // O'qituvchilar gazetasi, 1965-yil 16-sentabr („Toshkent oqshomi“ gazetasining 1989-yil 6-aprel sonida „Ko'p tilni bilish xosiyati“ nomi bilan qayta bosilgan).

lan fikran bog'laydi. Binobarin, til o'rgatish ruhshunosligining yirik mutaxassisi, professor Boris Vasilyevich Belyayevning „chet tilda tafakkurni shakllantirish“ga doir ilmiy mulohazasi¹ nomaqbuldir, zero, turli tilda ifodalangan fikr uyg'unligi kuzatiladi.

Ikkinchi til haqida so'z yuritilganda, unga boshqa millat vakillaridan iborat qardoshlar, qo'shnilar tili sifatida qaraladi. Ma'lumki, til kishilarning bir-birlarini yaqindan bilishlari, hurmat-e'zozlashlari, do'stlashishlarida tengi yo'q omil, beba-ho vositadir. O'rta va oliy o'quv yurtlarida boshqa tillarda ta'lim oluvchilar uchun ikkinchi til tushunchasi o'zbek tili demakdir.

Chet til — bu xorijiy mamlakat tili. Respublikamizda G'arbiy Yevropa (ingliz, ispan, nemis, fransuz) tillari va Sharq (arab, turk, urdu, fors, xitoy, hind) tillari o'qitilmoq-da. Ular ta'lim muassasalarining o'quv rejalaridan o'rin olgan.

Uchala tilni o'qitish jarayoni turlicha kechadi: *birinchidan*, ona tilida tafakkur shakllanadi, o'zga tillarni o'rganish ulardagi fonetika, leksika va grammatikaga xos xususiyatlarni his etish bilan bog'liqdir; *ikkinchidan*, o'rganish tartibi ona tilidan boshlanib, undan keyin ikkinchi til va, nihoyat, chet tilga o'tiladi; *uchinchidan*, ona tili va ikkinchi til tabiiy vaziyatda, chet til esa sun'iy muhitda o'rganiladi. Chet tildagi muloqot, asosan, darsda muallim rahbarligida kechadi.

Qayd etilgan muhokamadan ayon bo'ladiki, uchala til orasida chet tilni o'rgatish-o'rganish muayyan jihatlari bilan keskin farqlanadi. Bu esa, o'z navbatida, tegishli chet til o'qitish texnologiyasini qo'llashni taqozo etadi.

Chet til muallimi metodika fani yutuqlarini puxta o'z-lashtirish orqali o'quvchining to'plagan til tajribasi me'yorini aniq bilishga va uni yanada takomillashtirishga erishadi.

Til tajribasi termini Yevropa tillarida chop etilgan metodik adabiyotlarda deyarli uchramaydi, chunki rus (Rossiya Federatsiyasi nazarda tutiladi), ingliz, nemis, fransuz maktablarida yagona ona tili chet til o'rganishda hisobga olinadi. O'zbekiston maktablarida esa ona tili va ikkinchi tildan hamda o'rganilayot-gan chet tilning o'zidan to'plangan yaxlit til tajribasi xususida fikr yuritish maqsadga muvofiqdir.

¹ Б. В. Беляев. Психология владения иностранным языком: Докт. дисс. — М., 1960.